ڊاڪٽر تنوير عباسيءَ جا هائيڪو

Haiku of Dr. Tanweer Abassi

محمد علي ابڙو

Abstract:
Dr. Tanweer Abassi was physician, poet, literary critic, research scholar and so on. He wrote, researched and translated 20 plus books in Sindhi literature. He also authored best book on Shah Abdul Latif, called “Shah Latif ji Shairy” (shah latif’s poetry). He is well known and best Sindhi poet. His collected poetry book called “Tanveer Cha’ey” (Tanveer Says). He uses many genres of poetry as Ghazal, couplet, Vaee, lyric, Free verse, Haiku, Trio let etc.

Tanveer Abassi presents beautiful visuals, imagery sceneries, and analogy of nature, natural views and colors in haiku poetry. As well as the local living stories, social facts and realties personal thoughts seasons depict hense and rural conditions of Sindh. In this paper we analyze the Haiku of the poet.

تنوير عباسي هڪ گهڻ رخي شخصيت آهي، سندس مزاج وڻندڙ ۽ دلڪش آهي. هو طبعيت ۾ پڻ خوش مزاج هيو. سندس دوست نياز همايونيءَ جي لفظن ۾ ”تنوير جي شخصيت منهنجي لاءِ ان ڪتاب جئان آهي جنهن کي ڪيئي دفعا چاهه سان پڙهيو ويو هجي“. (1)

تنوير عباسيءَ جي شخصيت ۽ فن تي مختلف ليکڪن قلم ڪنيو آهي. ڪيترن ئي اهم شاعرن ۽ اديبن ڪالم نويسن، مضمون نگارن ۽ مقاله نويسن هن جي فن، فڪر ۽ شخصيت جي مختلف رضا تي لکيو آهي. ڪيترن ئي سندس شاعريءَ ۽ نثر تي تبصرا پڻ ڪيا آهن. تنوير جي نظم ۾ تقريبا مروج گهاڙيتا ملن ٿا. جن ۾ هن پاڻ مڃايو آهي. سندس گهاڙيٽن ۾ ٻولي سادي ۽ سٻاجهي ملي ٿي. شاعري ئي ٻولي کي زنده ۽ شاهوڪار بڻائيندي آهي. هر هڪ پڙهندڙان جي لهجي کي سولائيءَ سان پڙهي ۽ سمجهي سگهي ٿو. هن خوبصورت ٻوليءَ ذريعي ڌرتيءَ جي فطرتي رنگن ۽ خوبصورت منظرن کان ويندي، ڌرتيءَ جي عام کان خاص شين ۽ حالتن کي استعمال ۾ آندو ۽ اهي هميشه جي لاءِ سندس شاعريءَ ۽ هن جي ٻوليءَ ۾ زندهه رهجي ويون آهن.

ٻوليءَ کان علاوه، شاعريءَ جا موضوع: منظرنگاري، اندر جا اڌما، ڏک، پيڙائون، سماجي واقعا، عملي جدوجهد واري تحريڪ ، فڪري تحريڪ، تحريڪن جو اثر اهم آهن. ”ڊاڪٽر تنوير عباسي جو ’فن‘ زندگيءَ جو ترجمان آهي. لطيف ۽ نفيس پهلو نهايت شستہ ۽ شائستہ، سليس ۽ ٻاجهاري ٻوليءَ ۾ ادا ڪرڻ تي ڪيس دسترس حاصل آهي“. (2)

ڊاڪٽر تنوير عباسي سنڌي شاعريءَ ۾ مروج هر صنف تي طبع آزمائي ڪئي آهي جن ۾ غزل، نظم، واريون هائيڪا ۽ ٻيون صنفون شامل آهن. هن پيپر ۾ هائڪو جي صنف جو خاص طور اڀياس ڪيو ويو آهي. تنوير عباسيءَ جا هائيڪو نارايڻ شيام جي هائيڪن کانپوءِ ملن ٿا. پاڻ هائيڪي کي ترجيح ۽ اهميت ڏيندي، مهراڻ رسالي نمبر 1_2 1977ع ۾ ”جپاني هائيڪو“ جي عنوان سان مضمون لکيو ۽ مهراڻ 1، 1986ع ۾ ”جپاني هائيڪو“ (ڪجھ وڌيڪ اڀياس) جي عنوان سان بهترين مضمون پڻ لکيو. هي مضمون تنوير جي ڪتاب ”ترِورا“ ۾ پڻ ڇپيل آهن. تقريبا گھڻن محققن پنهنجي مضمون ۽ مقالن وغيره ۾ هنن مٿين مضمونن جو ئي سهارو ورتو آهي. انهن مضمونن ۾ هائيڪو جي تاريخ، جديد دور، فن، گھاڙيٽو ۽ هائيڪو جا اهم شاعر وغيره ڄاڻايل آهن. جڏهن بہ اعلي پايي جو شاعر يا ليک ڪنهن صنف تي لکندو آهي تہ اها جلدي مقبول ٿي ويندي آهي، اهڙي نموني هائيڪو کي بہ اهم شاعرن لکيو. اهڙن شاعرن مان تنوير عباسي جو پڻ نمايان ڪردار رهيو آهي. ”تنوير عباسيءَ زندگيءَ جي گوناگون حقيقتن توڙي معمولي ڳالهين، واقعن ۽ مشاهدن کي هائيڪي ۾ قلمبند ڪيو آهي. اڪثر ڏٺ وانگر لڳن ٿا“.(3)

تنوير عباسيءَ جا شروعات ۾ هائيڪو مهراڻ جي شروعاتي پرچن ۾ ڇپيا ۽ سندن ڪتاب ”سج ترِيءَ هيٺان“ ۾ ’ٽيڙو‘ جي عنوان سان ملن ٿا. پر جڏهن مهراڻ رسالي ۾ هائيڪو تي مضمون لکيو ان کان پوءِ مهراڻ رسالي ۽ ڪتاب ”هيءَ ڌرتي“ ۾ هائيڪي جي عنوان سان نظر اچن ٿا.

ڊاڪٽر تنوير عباسيءَ جا هائيڪو مقامي رنگ، خوبصورتي، ڌرتيءَ جي سندرتا ۽ سماج جا وٽندڙ عڪس، جن سان گڏ منظرنگاري جيڪا فطرت جي حُسن سان ڀرُ ر ٿيل آهي، کي پيش ڪيو آهي. فطرت ۾ ڪيئن ڦيرو اچي ٿو ۽ مقامي فطرت نگاري، قدرتي ڏيک هائيڪو کي جان بخشين ٿا:

آيو اونهارو،
پنکڙيون ڇڻنديون ويون
ڦٽڻ لڳو ميوو.

موتئي جي سرهاڻ
هيءَ گرمي ۾ گهٽ پِي
وٽي تي ڏاڍي هاڻ

سانجهي ۾ پن ڇڻ
پيلا پلڙا لڙڪندڙ
هيءَ سِرنهن جو وڻ

مٿيان هائيڪو موسمي تبديليءَ فطرت جي خوبصورت منظرن کي پيش ڪن ٿا. اونهاري جي موسم اچڻ سان نوان پن ڦٽندا آهن، ۽ وڻ تازا ميوا ڏيندا آهن. اها باغائن ۾ عام ماڻهن جي لاءِ خوشيءَ جي لهر هوندي آهي. موتئي جي سرهاڻ ٻٽ ۾ گرميءَ ۾ خوشبو کي ڦهلائيندي آهي. اهڙي منظر کي تنوير خوبصورت لفظن ۾ پوئي پيش ڪيو آهي. سِرنهن جي وڻ جا پيلا يعني ڦڪا گل ٿي ويا آهن ۽ هن پن ڇڻندڙ موسم ۾ سانجهيءَ جو خوبصورت نظارو پيش ڪيو آهي.

تنوير عباسي جا هائيڪو گهڻي ڀاڱي سماجي واقعن ۽ مقامي ماحول تي مشتمل آهن. هو جنهن ڪيفيت ۽ مشاهدي مان گذري ٿو اها ئي پيش ڪري ٿو. سياري ۾ ٿڌ جو زور ۾ سيءُ جو دٻاءُ هر جاندار کي مانو ڪري ڇڏيندو آهي. انسان بہ ان جي سٽ برداشت نہ ٿو ڪري سگهي. تنوير عباسي بہ انهيءَ ٿڌ جو ذڪر ۾ اپاءُ هائيڪن ۾ بيان ڪيو آهي، جنهن سان منظر ۾ حقيقت واضح ٿي بهي ٿي:

پُڳي اگهاڙي
ڪچن ۾ ٻئي هٿ ۾
ڏڪي تي جاڙي

رات ڊگهي ۽ سيءُ
وقت گذرڻ آ ڏکيو
وٺ هيءَ پرندي پيءُ

جنوريءَ راتيون
هيٽر ڪمري ۾ ٻريل
نيزا، باداميون

صبح سياري جو
پيو آ ٺِرڪو ماڪ تي
ڏنڏلو ڪجهه ڇٽو

ٻهراڙيءَ جي ماحول ۾ سياري جي دلڪش عڪسن سان ڀريل هائيڪو پيش ڪيا آهن. ٻهراڙيءَ ۽ شهر جا ماڻهو سيءَ کان بچڻ لاءِ جيڪي اپاءُ وٺن ٿا، انهن کي هوبهو شاعريءَ ۾ تصويرن جيئن ظاهر ڪيو آهي. انهيءَ سان گڏ عام مزدور جي حالت يا وري پنهنجي طبيعت کي ڏکڻ مهل ظاهر ڪيو آهي.جڏهن سياري جي رات گذري، صبح ٿئي ٿو. ڏنڌ سان گڏ هلڪي هلڪي اُس (ٺرڪو) فرصت بخش هوندو آهي.. انهن پهرن ۾ جيڪي جيڪي منظر اچن ٿا انهن کي چترڪاري جي پينٽنگس جيئان پيش ڪري ٿو. اتر طرف سيءَ جام ٿئي ٿو. ڊسمبر، جنوري ۽ فيبروري سيءَ جي لهر تمام گهڻي هوندي آهي. انهن ٽنهي مهينن ۾ سرنديءَ وارا ماڻهو ڪمرن ۾ هيٽر ٻاري نيزا باداميون کائي، سيءَ کان بچندا آهن جڏهن ته ٻهراڙيءَ جا ماڻهو شديد سيءَ ۾ ڪمرن ۾ هيٺ پلال وڇائي پاٿاريون هڻندا آهن، انهيءَ سان گڏوگڏ باهه جو مچ ٻاري ڏينهن ۽ رات گذاريندا آهن.

تنوير عباسيءَ وٽ سيارو ته آهي سيارو پر اونهارو به ڪجهه گهٽ ڪونهي. اونهاري ۾ جڏهن نسرڻ جو وقت هوندو آهي ته شام کان وٺي رات جو وچين پهر تائين ٻٽ ۽ گرمي هوندي آهي. ڪو پن چرندو آهي نه ئي ڪا هوا گهلندي آهي. گرميءَ جي بچاءَ کان ٻهراڙين جا ماڻهو پنهنجي گهرن کان نڪري اوطاقن تي ايندا آهن. ڪي گهڙي گهڙي وهنجندا آهن ته ڪي وري ’آ ذکڻ ڏيهي، پيچ مچرن جي پيهي، پيهي ۾ ٿئي گلُ، سڄي رات وينو هُلُ‘ وغيره پيا ڳائيندا آهن. اڌ رات کان پوءِ ڪجهه هوا گهلندي آهي ۽ سڀ ڪو وڃي سمهي رهندو آهي.اها ٻُٽَ ٻوڙي جي ڦوٽهڙي کان وٺي ڪانهن جي نسرڻ تائين هلندي آهي. جنهن ۾ سڀ ساهوارا متاثر ٿيندا آهن. تنوير انهيءَ موسم ۽ ماحول بابت هائيڪن ۾ چٽا عڪس جوڙي ڇڏيا آهن. ٻٽ ۾ جڏهن رابيلن جي سرهاڻ کي هلڪو جهوٽي آڻي ٿو سکون محسوس ڪندي، چئي ٿو جڻ ٻٽ هئي ئي ڪانه، ڏکڻ جي هير لڳڻ سان وينگس

جو رئو کسڪڻ، هڪ دلڪش ۽ حقيقي منظر آهي. گرمي ۽ گهٽ ۾ ماڻهوءَ کي ڪا شئي ناهي وڻندي، انسان بيچين لڳو پيو هوندو آهي، انهيءَ سبب ڪري گهٽن ماڻهن جو ڌيان هوا، وڻ ٽڻ ۽ ٻوٽن طرف هوندو آهي. هر ڪوئي پنن ڏي ڏسندو ۽ دعائون ڪندو رهندو آهي تہ من ڪو پن چُري، من ڪا هوا لهي؛ هي بہ هڪ حقيقي منظر آهي جيڪو اسان جي ماحول ۾ اونهاري جي موسم ۾ پيش ايندو آهي:

انڌاهي، ٻ ُٺَ، هاڙ
آندي جهوٽي اوچتو
رابيلن سرهاڻ

ڏڪڻ هير لڳي
ڪنهن وينگس جي ارهہ تان
رئو ويو ڪِسڪي

گرمي، گهٽ ۽ من
ڏسان پيو وڻ ڏانهن من
چري پوي ڪو پن

تنوير عباسيءَ جي موسمن جي هائيڪن کان سواءِ ڪيترائي مقامي رنگ ۾ رتل هائيڪو/ٽيڙو ملن ٿا. جيڪي اسان جي ڏٺل وائٺل عڪسن جون جهلڪيون آهن. انهن ۾ اهڙي تہ رواني ۽ خوبصورتي آهي جو ڪڏهن بہ هائيڪي جي موضوع ۽ مواد کي هٿئنون نہ ٿي ڇڏي، جيئن:

قلفيءَ جو هوڪو
ننڍي ٻار جو ماءُ سان
خرچيءَ تي ڪيٺو

اڏ ۾ مرڪ جهليل
پوءِ بہ ظاهر ٿئي پيو
اڳيون ڏند پيگل

پاٽيءَ جو وارو
چنڊ جي ٽڙيل روشني
پرجي پيو ٻارو

قلفيءَ وارو نيٺ
گهلي گاڏو ٻي بجي
بيٺو وچي وڻ هيٺ

ٻارن قلفيءَ جو هوڪو ٻڌي ماءُ سان خرچي وٺڻ لاءِ ڪيتو يعني ڪروڌ ڪرڻ جو ڏيک، مرڪ اڏ ۾ جهليل ۽ اڳيون پڳل ڏند ظاهر، پاٽيءَ جو وارو ، چنڊ جي ٽڙيل روشني، پرجي پيو ٻارو يعني تنوير عباسيءَ رات جي پاٽيءَ جي واري جي دوران جيڪي منظر ڏٺا ۽ پسيا آهن انهن کي ان شڪل ۾ ٽي پيش ڪري هائيڪي جي روح کي برقرار رکيو آهي. قلفيءَ واري جو منجهند تائين اُس ۾ بيهي بيهي نيٺ گاڏي کي وڻ جي ڇانَو هيٺ وچي جهلي بيهڻ انتهائي اونهوءِ تصوير جيئن حيرت ۾ وجهندڙ نظاري کي ظاهر ڪيو آهي.

انبڙيون وڻ مان ڏوڻ
جون، ڪنارو واهه جو
برف لسي لوڻ.

بجلي ٽي وئي فيل
جوتِ ستارن جي وڏي
مهڪيا وڻ رابيل

ڏينهن سجو هڻُ هڻُ
سانجهيءَ جو ٽيو گهر ۾
ٻارن جو ٽمجهڻ

چلهہ جي چوڏاري
سياري جي اڌ رات جو
متل چوياري

مٿيان هائيڪو عام سماجي واقعن ۽ منظرن تي مشتمل آهن. جڏهن شاعر ان ڪيفيت مان گذري ٿو ۽ پنهنجي مشاهدي سان انهن ۾ عڪس پري ڇڏي ٿو. جن کي پڙهڻ سان تصويرون ظاهر ٿين ٿيون، پر جڏهن سماجي واقعن مان نڪري تنوير عباسي پنهنجي اندر جي ڪيفيت ۽ حالت تي اچي ٿو تہ ڪمال جا عڪس جوڙي ڇڏي ٿو. " تنهنجي جسم جا ور وڪڙ"، " اگهيو ڪالهہ پگهر" وغيره زنده جاويد منظر ۽ شڪليون پيش ڪيون آهن. ظاهري طور اندر جي ڪيفيت معلوم ٿئي ٿي پر منظر کي تنوير هٿان ڪين ڇڏيو آهي.

تنوير عباسيءَ جي هائيڪن جي فن جي ڳالهہ ڪجي تہ اڪثر هائيڪو 11+13+11 ماترائن جي انحرافي ڪن ٿا. ان جو سبب هائيڪي جو مواد آهي، يعني منظر کي ڪا تڪليف نہ پهچي، جيئن هو متاثر نہ ٿئي. تنوير جي هائيڪن ۾ ماترائون تہ ماترائون پر قافيي جي هڪجهڙائي يا ڪمزوري بہ نمايان نظر اچي ٿي. مهر خادم تنوير عباسي جي علمي ادبي خدمتن تي ايم فل جي ٿيسز ۾ تنوير جي هائيڪن تي لکي ٿو تہ:

"تنوير عباسيءَ جي سمورن هائيڪن ۾ فطرت جا مختلف رنگ ڏسي ۽ محسوس ڪري سگهجن ٿا. ڪٿي ڪٿي ڪن هائيڪن ۾ قافيي جو ڪمزور استعمال نظر اچي ٿو. قافين ۾ زبر، زير ۽ پيش جو فرق بہ انڪري ٿي ويو آهي، تہ جيئن مفهوم ۽ منظرنگاري متاثر نہ ٿئي" (4)

تنوير عباسيءَ هائيڪن ۾ ڪجهہ نوان تجربا بہ ڪيا آهن. جيئن، موضوع وار هائيڪو لکڻ، جيڪو هڪ نئون دلچسپ تجربو آهي. ڪنهن هڪڙي موضوع کي کڻي، ان تي سلسلي وار هائيڪو لکجن، ۽ انهيءَ موضوع کي انجام تائين پهچائي، ذهن تصورن سان پرڻ، هڪ انوکو ۽ وڻندڙ تجربو آهي. اهڙي قسم جا تجربا ٻين شاعرن پڻ ڪيا آهن. تنوير وٽ موضوع وار هائيڪن ۾ "خيرپور جا هائيڪو"، "مسجد جا هائيڪو"، "دبئي جا هائيڪو" ۽ "ٽيليفون جا هائيڪو" وغيره شامل آهن. جن جو موضوع هڪڙو آهي پر مختلف پهلوئن تي جڙيل هائيڪو موضوع سان نهڪي بيهن ٿا.

"مسجد جا هائيڪو" جن جو تعداد چار آهي. ٽن سٽن ۾ "مسجد ڏي پئي ويو" ورجائجي ٿو ۽ چوٿين سٽ ۾ صرف مسجد لفظ اچي ٿو يعني ساڳي سٽ ورجائجي نہ ٿي.

مسجد ڏي پئي ويو
رستي ۾ گل ٽڙيل ڏسي
اتي ئي ترسي پيو

مسجد جي اندر
رڪوع ۾ اڪ ٽيٽ سان
جوتن ڏانهن نظر

اهڙي نموني ’خيرپور جا هائيڪو‘ هڪڙي موضوع تي ٻڌل ملن ٿا. جن ۾ خيرپور شهر جي مختلف منظرن، جڳهن، وڻن ٻوٽن کان وٺندي ميون تائين منظر ۾ عڪس ملن ٿا. ٽوٽل تعداد ڏهه آهي. مثال لاءِ ٻه هيٺ ڏجن ٿا:

مير واهه تي شام
سوني پاٽي ڏي جهڪي
ٽالهي جي هڪ لام

گرمي، گهٽ، مکيون
آرايون ڪنهندي چيئين:
ڪجيون چاڻ پڪيون

’دبئي جا هائيڪو‘ ۽ ’ٽيلفون جا هائيڪو‘ پڻ ساڳئي نموني سماجي عڪاسي ڪن ٿا، تعداد چار چار آهي. مثال لاءِ ڪجهه هيٺ ڏجن ٿا.

هيءَ دبئي جي شام
منهنجي سامهون آرسي
چڻ نارايڻ شيام

دبئي دل جيتي
موتيءَ موهن گوپ سان
مڌ وٺي پيتي

ٽيليفون وڳي
پانيم تون هوندين مگر
غلط نمبر هي پي

حوالا:

1. عباسي تنوير. (1989) ”تنوير چئي“ ص:78 ڇاپو ڇپريون. انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، ڄامشورو.
2. مهراڻ (شاعر نمبر) (1990ع)، ص:495
3. جوڻيجو عبدالجبار. (2010) ”زنبيل“ ص:237 ، سنڌي ادبي بورڊ. ڄامشورو، حيدرآباد، سنڌ
4. مهر، خادم (2011) ”تنوير عباسيءَ جون علمي ادبي خدمتون“ ص:99 روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، سنڌ
5. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر، (1989ع)، ”تنوير چئي“ انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، ڄامشورو.
6. عباسي، تنوير، ڊاڪٽر (1996ع)، ”ساجن سونهن سرت“ روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو.